

Суспільно-політична діяльність Насті Грінченко на Полтавщині

У статті на основі архівних джерел висвітлюється суспільно-політична діяльність Насті Грінченко у 1905 р. на Полтавщині: створення осередків РУП, робітничих гуртків, розповсюдження нелегальної літератури. Розглядається її участь у лубенській самообороні, безпосереднім завданням якої стала організація оборони міста від хаосу та єврейських погромів.

Ключові слова: Революційна українська партія (РУП), робітничі гуртки, агітація, нелегальна література, єврейські погроми, лубенська самооборона.

Злам XIX–XX століть ознаменував новий етап національно-визвольного руху, коли на політичну арену вийшло нове покоління яке вже не задовольнялося культурологічною діяльністю старших поколінь, а прагнуло здобути для українського народу всю повноту національно-політичних прав шляхом політичної боротьби з самодержавством, створення окремої української революційної організації соціалістичного спрямування. Такою стала Революційна українська партія (РУП), яка була першою політичною партією на українських землях, що входили до складу Російської імперії.

Власне до когорта тих самовідданих діячів визвольного руху, людини, яка своєю діяльністю й самовідданою працею залишила помітний для української справи слід в історії, належить й Настя Грінченко – донька письменника, громадського діяча Бориса Грінченка. Її постать й життєва діяльність підносила дух кожного українця, який її знав чи працював, зміцнювала віру в краще майбутнє рідного народу.

Особливістю становлення РУП було те, що в ній існували різні, навіть несумісні, течії та впливи. До РУП входила українська молодь найрізноманітніших політичних напрямів – від радикально-націоналістичного до соціалістичного. Кожний напрям еволюціонував, змінювався, що призводило до більш чіткої внутрішньої політичної диференціації та відокремлення від РУП самостійних політичних партій і груп.

На місцях РУП організувала осередки, які називалися «вільними громадами» – в Харкові, Києві, Полтаві, Чернігові, Лубнах, Ніжині та інших містах. У своїй практичній діяльності

РУП ставила завданням піднесення політичної та національної свідомості селян й робітників, рівень їх освіченості взагалі. Партія видавала газети – «Гасло», «Селянин», «Добра новина» і «Праця».

Діяльність РУП в Наддніпрянській Україні, викликали негативну реакцію царського уряду. Виникла небезпека ув'язнень. Тому посилилась політична еміграція до Галичини, де за ініціативою Д. Антоновича був створений у Львові у 1902 р. Закордонний комітет (ЗК). Першими українськими емігрантами були Євген і Катерина Голіцинські. Влітку 1903 р. до них долучився В. Винниченко. До Галичини емігрували В.Мазуренко, М.Русов, О.Скоропис-Йолтуховський. Працювали там М.Виноградова, М.Гмиря, А.Жук, Б. Камінський, П.Канівець, П.Крат, С.Петлюра, П.Понятенко, М.Порш, М. Сахаров, В.Степанківський та інші. До львівських емігрантів приєдналася і Настя Грінченко, яка на той час навчалась у Львівському університеті. Про атмосферу співпраці, енергію руху свідчать слова Н. Романович-Ткаченко, яка згадувала: «Ми жили гарячково, ковтали книги з історії революційного руху, знайомилися з творами теоретиків його, одвідували дискусії, лекції, писали, друкували й відсилали туди, до великої в'язниці народів, туди, до гнізда реакції й утисків, свої вогненні слова, звернені до робітників, до селян, слова, що мали творити нове життя, новий суспільний лад, а в першу чергу скинути старий, самодержавний, гнобительський устрій. Цей запальний, революційний настрій зустрічався з настроями читачів видань Р.У.П. і мав викликати пожежу» [1, с. 117].

Ширити цю пожежу в «російську» Україну, – ось таке було головне завдання у «Рупівців». Видання та транспортування літератури членами ЗК РУП відбувались різними способами, використовуючи хитрість та винахідливість.

Настя Грінченко безпосередньо брала участь в транспортуванні такої літератури. У спогадах Й. Гермайзе цитує листа Миколи Сахарова до активістки самвидаву Насті Грінченко: «...Набери літератури як можна більше: в панталони, в панчохи, за пазуху, словом скрізь, куди тільки можна, і приїжджай з тамтешнім паспортом, а потім зараз поїдеш назад. В Чернівцях дуже добре митне начальство, можна бути спокійним. Дуже треба – хоч плач. Розуміється, коли ти хвора, то не треба» [2, с. 186]. Звичайно, всі хто перевозив заборонену літературу наражалися на небезпеку. Таким був фатальний випадок з В. Винниченком. У липні 1903 р. візник-контрабандист за винагороду видав В.Винниченка жандармам під Волочиськом. Його заарештували з фальшивим паспортом. При ньому було знайдено «заборонений вантаж», який складався переважно з літератури, написаної ним самим. Він був звинувачений у державному злочині – перевезенні нелегальної літератури, участі в революційній діяльності і засуджений до відбукання строку в дисциплінарному батальйоні на один рік і шість місяців. В.Винниченко був за характером холериком, людиною вибухової вдачі. Затиснутий в жорна царського законодавства, він міг не витримати психологічного тиску (7 жовтня (24 вересня) його встигли зняти з петлі вже непритомним), тому Настя Грінченко щоб якось підтримати товариша надсилає у в'язницю низку листівок з різним змістом. В одних вона повідомляла Винниченка про вихід збірника присвяченому Котляревському, де була його стаття, в іншому передавала привітання з підписами товаришів, висловлювала слова підтримки тощо. Навіть, якимось чином жартувала, щоб вирвати його з психологічного ступору. Так, надсилаючи картку зі Львова 3 липня 1904 р. із зображенням ягід, Настя написала: «Напевне Вам не дають таких ягід їсти, правда? А ми їмо аж до не схочу. Зате ми напечемося на сонці, а Ви сидите в прохладній камері, – і то вигода» [3, арк.92 зв.].

Листівка Насті Грінченко Володимирі Винниченку у в'язницю 1904 р.

Спонукаючи до спілкування, Настя наполегливо пише: «Жду нетерпляче того часу коли матиму дістати від Вас хоч одну карточку у відповідь на всі мої. Вітання від усіх» [4, арк. 94 зв.]. 24 (11) вересня 1904 р. з'явився маніфест Миколи II з нагоди народження спадкоємця престолу оголошувалася амністія. Це означало припинення політичної справи проти В.Винниченка. Його мали звільнити після 15-ти місяців ув'язнення. Цю новину Володимир Винниченко вперше дізнався з листівки Насті: «Спешу сообщити Вам радостную новость. Сегодня опубликован в газетах приказ Государя Императора... Радуюсь вместе с Вами дорогой товариш! Настя» [5, арк.93 зв.].

Однак, у ході подальшої еволюції серед членів РУП наростали розбіжності, внаслідок чого серед них склалися дві групи. Одна – переважно члени «Закордонного комітету» у Львові – М.Меленевський, Є.Голіцинський, П.Канівець, В.Мазуренко та ін., яка вважала, що не слід акцентувати увагу лише на національному питанні. РУП повинна ввійти до складу РСДРП щоб згуртувати всі революційні соціал-демократичні сили для боротьби проти царизму. Друга група – більшість членів РУП, очолюваних М.Поршем, вважала, що національна справа не може бути байдужою робітникам.

Партія мусить вимагати самостійності або, принаймні, національно-територіальної автономії України, а сама РУП повинна мати повну організаційну самостійність як українська соціал-демократична партія.

У грудні 1904 р. у Львові зібрався II з'їзд РУП (Настя Грінченко брала активну участь в його організації, а Микола Сахаров вів протоколи з'їзду) [6], на якому відбувся розкол партії. Група делегатів, переважно членів «Закордонного комітету», вийшла з РУП і створила «Українську соціал-демократичну спілку» («Спілка») (до якої приєдналась і Настя Грінченко), яка у 1905 р. ввійшла до складу РСДРП як автономна частина меншовицької фракції. Члени РУП, які залишилися після виходу «Спілки», в грудні 1905 р. на своєму з'їзді перейменували РУП в «Українську соціал-демократичну робітничу партію» (УСДРП). Її очолили В.Винниченко, М.Порш, С.Петлюра, М.Ткаченко, Л.Юркевич та ін.

Початок революції 1905-1907 рр. викликав могутнє піднесення політичного руху в Російській імперії. Масові виступи селян, робітників й інтелігенції створили як ніколи сприятливий ґрунт для діяльності опозиційних організацій.

Настя Грінченко належала до таких яскравих представників української соціал-демократії, що репрезентували найдинамічнішу силу в тогочасному українстві. Для неї була властива еkleктичність мислення в поєднанні з великою емоційністю. Це робило її талановитим агітатором та письменником, здатної розбурхати маси і повести їх на штурм царату.

Весною 1905 р. Настя припиняє навчання у Львівському університеті і повертається до Києва. Її рішучі переконання про пріоритетність суспільно-політичної праці в Росії переважили шальки терезів над отриманням вищої освіти. Вона умотивовано обґрунтовує свою позицію батькам, які з повагою сприйняли її вибір. Настя Грінченко з головою поринає у партійну роботу, використовуючи свій досвід діяльності в Галичині. Вже весною 20-річна дівчина була направлена партійним осередком до Полтави.

Анастасія Грінченко становила специфічну категорію партійних працівників, яких називали «професіонали». Вони займались виключно партійними справами, перебуваючи здебільшого на нелегальному становищі. Найчастіше їхнім завданням були: організація партійних осередків з місцевих і керівництво ними, іноді – організа-

ція нелегального видавництва, а також інформування вищої інстанції про стан справ тощо. «Професіонали» були найбільш законспірованою категорією партійців. Тому відомостей про них дуже мало, й навіть у спогадах та партійних документах вони фігурують, як правило, анонімно або під псевдонімами чи тільки іменами без прізвищ.

Як «професіонал» працювала на Лівобережжі в 1905 р. і Настя Грінченко (псевдоніми: Наталка, Маруся, Оля, Камінська). Завдяки її зусиллям в Полтаві була створена міська робітнича організація, на ній трималися пропагандистська робота та нелегальна друкарня.

Лист до Насі від партійних товаришів, 1905 р.

Листи Насі до батьків дають уявлення про події того часу, а саме, зародження та піднесення політичного руху на Полтавщині. «...Полтава зараз в положенні усиленої охрани і через це на кожному кроці поліція, жандарми, козаки, солдати. Я ніколи нічого подібного не бачила ані в якому жодному городі...» [7, арк.1].

Дійсно, звістка про січневі події в Петербурзі, де поліція та війська розстріляли мирну демонстрацію, швидко докотилася і до Полтавщини й знайшла тут широкий відгук. 2 лютого в Полтаві застрайкували робітники підприємств міста (всього близько 900 чоловік), які вимагали низки соціальних прав. Одним із керівників страйку був Полтавський комітет РСДРП.

Члени РУП також активно долучались до роботи з масами, акумулюючи свій вплив. «...З Полтавою я вже досить познайомилася і з городом і з людьми. Страшенна провінція, але багато має в собі симпатичного. Забастовка на залізниці тягнеться і далі. До речі, мамочка, у Полтаві є два депо, крім того багато залізничних мастерских» [8, арк. 1] – зазначає у своєму листі до батьків Настя Грінченко. Саме серед робітників залізниці і зосередила вона свою роботу.

1-2 травня 1905 р. за містом були проведені майвки. У ці дні припинили роботу робітники депо Полтава-Сортувальна та залізничних майстерень станції Полтава-Південна. Наступного дня залізничники висунули політичні та економічні вимоги до керівництва залізниці. Загалом 2 та 4 травня в місті страйкувало більше 2 тисяч залізничників.

Настя, незважаючи на свій соціальний статус і вік, швидко знайшла взаєморозуміння з робітниками та мала серед них велику симпатію. Саме завдяки її зусиллям у Полтаві була створена міська партійна організація. Товариш по партійній роботі Л.Рибалка (Л.Юркевич) в своїх спогадах про діяльність Насті згадує: «...Вона вела гуртки робітників, викладаючи їм політичну економію, була одним з кращих агітаторів на «біржі» і промовляла на «масовках» (публічних зборах – Н.К.) [9, с.5]. Такий спосіб як агітація на «біржі» – Настя опанувала блискуче. Він був більш-менш безпечним, оскільки не привертав до себе уваги поліції. Агітатор «працював» серед робітників, які після робочого дня збирались на багатолюдній вулиці або бульварі серед натовпу перехожих. Настя ретельно готувалась до «такої роботи». Вона багато читала, і як згадувала Марія Грінченко, «не із брошур, а опанувала фундаментальні праці». Бо необхідно було з наукової точки зору пояснити простими словами робітничому класу всі життєві питання.

Знаючи вдачу доньки батьки завжди турбувались про її здоров'я, цікавились харчуванням,

чекали приїзду додому. На всі запитання Настя давала короткі відповіді «...здоров'я навіть дуже добре, так що турбуватися зовсім не має чого». А про зміст роботи говорять такі рядки листа: «...Питаєте чи довго зостанусь. Розумієте, як тільки можна буду довше, бо маю багато роботи, а друге, робота така, що я хотіла б мати її ще вдвічі більше. Я прямо як на світ народилася...» [10, арк.1].

Молода дівчина працювала на великому підприємстві та енергетичному запалі не шкодуючи ні здоров'я, ні часу, в надії на розв'язку багатьох соціальних проблем. У своєму листі до батьків Настя пише: «Зараз 6 год. вечора. Цієї ночі не зважаючи, що була страшенно втомлена, бо мала вдень багато роботи ніяким способом не могла заснути. Я не зрозуміла, що то за дивне почуття у мене і що зі мною твориться. Скінчилося на тому, що я засвітила лампу і почала читати і так ледве ледве дотягла до ранку. У мене була спішна робота до котрої мусила спішно підготуватися...» [11, арк.1]. Великий обсяг роботи не лякав, а робив її щасливою, потрібною, причетною до змін на краще. «...Почуваю себе страшенно гарно так як тільки може почувати себе людина котра нарешті твердо стала на свою дорогу і певна, що ніколи з неї не піде. «Среда» дає дуже багато гарного настрою і піддержки. Мені здається, що я б не хотіла нічого більшого, як тільки далі йти в тому напрямку в котрому йду тепер. Добре себе почувую дякуючи полтавському повітрю» [12, арк.1].

"Полтавське повітря" було наповнене не тільки роботою, підтримкою але і любов'ю. Адже вона працювала і проживала разом з коханою людиною, цивільним чоловіком Миколою Сахаровим. Вже перші листи цього періоду наповнені романтизмом. «...Нарешті вже майже цілком улаштувалася в новій хаті. Яблуні цвітуть і просто у вікно лізуть своїми гілками. Повітря розкішне. Вікна в хаті виходять в садок, а квіртка з садка в чисте поле. За дві верстви ліс. А яке повітря в Полтаві! Я тільки дихаю, дихаю, дихаю. Зараз побачусь з одним товаришем» [13, арк.1зв.] або «...Фізично почувую себе гарно, як ніколи не почувалася» [14, арк.2].

Слід зазначити, що під час революційних подій 1905–1907 років на Полтавщині активно діяли партії різного спрямування, які розповсюджували прокламації і літературу революційного змісту, брали участь у мітингах, демонстраціях.

Працювали члени єврейських партій (Бунд, Поалей-Ціон).

Настя Грінченко, як член РУП (пізніше «Спілки»), підтримувала зв'язки зі своїми партійними центрами постійно, інформуючи їх про стан роботи в Полтаві. Збереглися деякі її повідомлення того часу. Як досвідчена партійна робітниця, Настя писала законспіровані листи такої форми: на першому аркуші писався будь-який безглуздий текст (легальна частина), а на іншому аркуші, який вкладався в перший (нелегальна частина) містився справжній текст. Цікавим є нелегальна частина листа від 12 травня 1905 р. до Симона Петлюри, який перебував у Львові. В ньому Настя інформує партійний центр про катастрофічну нестачу літератури та просить «...немедленно выслать: Страйк и бойкот – 30 экз., Дядько Дмитро 20 экз. тощо. Кроме того: Селянина от 23 номера, Працю от 12, несколько прокламаций к учителям и все оставшиеся харьковские прокламации». Також вона повідомляє про створення першого робітничого гуртка (5 чоловік) й підготовку ще двох. Водночас наголошує, що «Агитация идет довольно успешно, так как нам помогает «Бунд» у котрого здесь довольно широкие связи между рабочими» [15, арк. 50].

Лист від 22-го травня 1905 р. свідчить про організацію та проведення Настею першої «масовки» в якій взяли участь 32 чол. Події липня 1905 р. свідчать про сміливість та деякий навіть авантюризм дівчини. Вона разом з помічниками в липні – «перехоплюють» А. Макаренка. «Перехоплення» полягало у тому, що коли з Києва у Харків їхав для партійної роботи направлений центром агітатор Антон Макаренко (Антось), Настя Грінченко з товаришами, як вона писала пізніше, «украли його з поїзда» для роботи в Полтаві. Центральний комітет врешті решт мусив погодитися з цим.

Брак кадрів змушував Настю Грінченко звертатись в ЦК з проханням про посилення їх осередку. В листах до Павла Ластівця, який готувався у Львові до пропагандистської роботи в Полтаві Настя зазначає: «Павло – немедленно выезжайте, нет денег, во-вторых у нас устроилась ученическая биржа, которой некому заняться кроме Вас. Приезжайте сейчас же. Привезите «Працю», полный набор «Селянина», «Вперед» и все наши партийные брошюры». Його Настя також інструктувала щодо пере-

силки нелегальної літератури, самоосвіти тощо. «...Всі листи як з літературою та і без неї посилайте заказними. Коли вкладаете літературу в конверт, то обгортайте їх яким-небудь папером і пишiть на ньому який небудь безглуздий текст. Це потрібно, бо на границі жандарми не розпечатуючи конверт за поміччю всіляких приспособлений можуть роздивитися чи в листі що друковане чи писане. Тепер, що до Вас особисто, Павло, знімайтесь інтенсивно ні тратьте ні хвилини, бо скоро Ви будете дуже потрібні» [16, арк.55-56].

І в роботі, і в особистому житті поруч з нею був Микола Сахаров (Цукер, Кольчицький, Кольчевський), з яким вони весь той час працювали разом. Він, як і Настя, працював агітатором, турбувався про розповсюдження літератури. Збереглося листування Сахарова у Львів. Так в листі до В. Панейка М. Сахаров просить вислати в Полтаву таку літературу як: «Пролетарій», «Селянин», «Праця», «Іскра» і матеріали про III з'їзд РСДРП. «...Зробіть вирізки і пришліть, особливо постанови і резолюції» – писав він у Львів. У іншому наголошує на необхідності приїзду Павла Ластівця на поміч Насті. Зразу ж пояснює суть його роботи: «...Йому прийдеться вести роботу пропагандиста як серед робітників так і серед учнів поки я буду відсутнім, бо я їду закордон» [17, арк.58].

До приїзду нових робітників в т.ч. Павла, Настя виконувала всю роботу. На питання батьків чи скоро приїде додому вона писала: «...хоч роботи страшенно багато – виїздить двоє товаришів: Микола і ще один і нам тим хто остається уже тепер страшенно трудно приходиться, бо ми вже приймаємо од їх роботу. Хоч швидше приїхати, але не може вирватися. Просто дихати ніколи. Але задоволена тим, що в мене кожна хвилька не проходить непродуктивно» [18, арк.1].

Про ґрунтовну роботу Насті Грінченко в Полтаві свідчать також твердження партійного діяча В. Степанківського, який восени був направлений туди на партійну роботу і застав «...полтавських робітників в стані цілковитого зачаровання тіткою Настею. Приєднані т-кою Настею до полтавської організації робітники і робітниці лишилися на весь час потому нашою основою в полтавській роботі» [19, с. 349]. Зусиллями Насті було створене міцне підґрунтя для подальшого розвитку роботи серед робітників

і окружних селян, серед учнівської молоді. Засновано першу друкарню, таємний робітничий клуб. Проходили об'єднані віча разом з Бундом, РСДРП, СРП на яких було по 2, 3 тисячі [20, арк. 24]. Поширювалися листівки, брошури у яких пояснювався майбутній політичний устрій Росії. Одна з листівок закінчувалася таким закликком: «Годі ждати, годі вагатися. Підводьтеся від краю до краю, як хвиля в морі. Коли всі разом станемо, то ніхто нас не подолає» [21, арк.124].

Така діяльність РУП занепокоїла владу. Жандармерія вела невсипущий нагляд за її діяльністю, мала відповідні досьє на кожного із активних діячів. Знайшовся і зрадник, який увійшов у довіру гуртківців. Так сталося, що саме через нього робітники з друкарні передавали Насті шрифт і друкарські пристрої.

Із архівних документів (відповідні досьє на Анастасію Грінченко, Миколу Сахарова, Євгенію Лагерквіст та ін.) відомо, що збори місцевої організації планувались на 29 серпня 1905 р. Зібрання повинно було б відбутися або на одній із квартир Миколи Сахарова, де він проживав разом з Анастасією Грінченко, або на квартирі Євгенії Лагерквіст. Маючи оперативну інформацію, жандармерія одночасно провела обшук на 3-х квартирах. В таємному повідомленні йшлося: «У квартирі Сахарова в буд. Оголевцева ротмістр Якубов виламав двері (Сахарова не було дома). Знайдено: в літньому пальті кастет, в зимовому пальті 6 примірників друківаних прокламацій, що починалися словами «До краю намучився бідний пригнічений робочий люд у Росії» з печаткою Полтавського комітету РУП, 16 брошур «Проект програми РУП», у грубі револьверний патрон. На квартирі № 73 на вул. Новополтавській ні Сахарова ні Грінченківної поліція не знайшла. Хазяйка заявила, що Сахаров виїхав до Крутого Берега, а жандармський полковник мав відомості, ніби Сахаров з Грінченко пішли до Нижніх Млинів» [22, арк.45].

З цього приводу мати Насті – Марія Грінченко згадувала: «...Настя чи сама помітила щось непевне ще раніше, чи попередив хтось що «має бути трус» - не пам'ятаю вже. Тільки що їй та і всьому товариству пощастило втекти з Полтави саме перед трусом, може за півгодини. Вона речей своїх навіть не могла забрати, а все на квартирі покинула. Трус у її квартирі роблено такий, що навіть у колодязі шукали друкарні, та нічого не знайшли [23, 91].

29 серпня поліція провела обшук на квартирі полтавської міщанки Євгенії Лагерквіст, де мешкав Григорій Іваницький, і заарештували їх обох. Під час обшуку в них вилучили значну кількість прокламацій РУП, фарбу для гектографа і шрифти для друкування. Було заарештовано Левка Юркевича, Антона Макаренка, Опанаса Бобруна і відправлено до полтавської в'язниці.

Загроза арешту змусила А.Грінченко перебратися до Києва, де вона кілька місяців жила нелегально і не вдома. Полтавські робітники жалкували, що вона виїхала, але розуміли, що вже в Полтаву не можна їй приїжджати. Настя Грінченко користувалась не тільки високим авторитетом серед робітників, а й теплими дружніми стосунками. Марія Грінченко згадувала, що ще довгий час Настя одержувала від робітників листи: «...Дуже гарні листи були, щирі, теплі, а надто від однієї робітниці Оксани». На жаль, всі вони були знищені, із запобіжною метою, оскільки листи могли бути вилучити під час обшуків.

Де б не перебувала Настя Грінченко, вона із завзяттям втілювала в практику важливі ідейні цілі – просвіта та згуртування робітників задля боротьби за свої права. Одним із пріоритетів було створення нових робітничих і студентських гуртків. А зважаючи на невелику кількість членів партійної організації їй працювати доводилося за десятків.

Розгорнула активну діяльність Настя також і в Києві серед робітників «заводського району». Саме завдяки її зусиллям в Києві вперше був організований гурток залізничників, створено два робітничі клуби. Разом зі партійцем Левком Юркевичем вона реорганізувала весь київський партійний механізм. Вперше ввели вибори комітету. Оцінюючи такі інновації Л. Юркевич згадує: «...Вибори організації зворушили всю нашу організацію, змолодила єї, вона зросла і зміцніла. Здавалося, що нашій організації належить гарна будучина і ми горіли бажанням працювати» [24, 5].

Хоча з «пролетаріатом» працювати було важко, оскільки до інтелігентів вони ставилися з недовірою, іноді глузували з них та були малоосвічені, Настя не покладаючи рук працювала та щиро вірила що «пролетарські маси можна довести до класової боротьби».

Протягом 1903-1904 років в Лубнах також була організована і працювала Вільна Громада

РУП. Увійшли до неї Михайло Коринецький, Павло Крат (Розвій-Поле), Андрій і Марія Лівицькі, Михайло Огородній. Коли революційна праця активізувалась, постала потреба збільшити число членів Вільної Громади та надання реальної допомоги. Тому до неї було включено Миколу Сахарова, Настю Грінченко і фабричного робітника з Києва, Авксентія Лолу.

На середину 1905 р. Лубенська вільна громада фактично стала на чолі революційно-визвольного руху в західній частині Полтавщини, а її члени – А. Лівицький і М. Сахаров – здійснювали керівництво Коаліційним комітетом, що складався з представників російських і єврейських соціалістичних партій.

Було організовано три робітничі гуртки з двох парових млинів і один гурток дівчат з винного виробництва. Молодь була згуртована у двох гуртках.

Революційна робота тим часом поширювалась і Громада потребувала помочі. На її прохання з Києва приїхали Микола Сахаров і Настя Грінченко. Настя допомогла Марії Лівицькій організувати низку заходів. З цього приводу Марія згадувала: «Настя помагала мені переводити т. зв. масівки, або як ми їх називали, «летючки. Ці масівки виглядали так: в дільниці найбільш заселеній робітниками нашвидку збирали на вулиці невеликий гурт людей і в короткій стислій промові викладали їм за що змагається партія та в'яснювали загальні політичні питання» [25, с. 170].

В жовтні 1905 року вибухнув загальний страйк залізничників, що поширився на всю Російську імперію. У зв'язку з цим страйком революційний настрій серед робітничих мас піднявся. З почуття солідарності до залізничників по всіх містах почали страйкувати робітники. Не оминув він і Лубни. Настя Грінченко відправилась в епіцентр подій для допомоги революційному комітету. Батькам повідомила, що така поїздка триватиме декілька днів, однак залізничний страйк захопив її на довший час. «...Не турбуйтеся. Я б приїхала раніше, не ждучи кінця, але річ в тім, що я ж увесь час жила одірвано залізничним страйком од усього світу в той час коли ціла Росія кипіла, що мені хочеться хоч у нещасних Лубнах пережити частину того великого» – писала Настя. У відповідь батьки висловлювали занепокоєння, цікавилися здоров'ям. В той же час повідомляли Насті при-

ємну новину, що у зв'язку з проголошеними свободами вона отримала амністію (полтавські події) і може легально жити вдома. В кожному листі донька заспокоює батьків, оскільки розуміє їх тривогу, намагається розрадити. «...Амністія була для мене подарунком. Не турбуйтеся – я зовсім здорова і в цілком безпечному місці. Приїду цими днями. Ось тепер почую, що хоч трохи живу» – пише вона [26, арк.1 зв.].

Усі робітники м. Лубен страйкували і домогались, щоб до страйку приєдналися і установи: Окружний Суд, пошта, школи, і т. д. Громадяни міста занепокоїлись. Вони боялись непотрібних ексцесів. Тому, міська дума, головою якої був Взятков, скликала засідання, на якому було вирішено створити Комітет оборони міста від хаосу. В цей комітет увійшли шість представників від влади і шість приватних громадян. В числі цих останніх був Андрій Лівицький. Цей комітет був затверджений полтавським губернатором. Але з розвитком революційних подій Комітет охорони міста перетворився в Революційний Коаліційний Комітет, який складався з представників: колишньої РУП, Бунду, партії соціалістів революціонерів і, від партії Поалей-Ціон. Цей Комітет керував усіма подіями в Лубнах і околицях. Місто було поділене на кілька районів, які охоронялись окремими відділами. Начальником одного такого відділу був Микола Сахаров, на чолі другого став молодий робітник соціаліст-революціонер, Бройд.

Цар Микола II під тиском несприятливих для нього обставин – програна російсько-японська війна, неспокійний настрій ліберальної інтелігенції, революційні домагання лівих верств суспільства і наприкінці вибух загального страйку залізничників – зважився нарешті видати маніфест 17 жовтня (30 жовтня н. ст.), в якому дарував населенню непорушні основи громадянських свобод, базованих на засаді особистої недоторканості, свободу слова, сумління, зібрань і союзів. Одночасно оголосив негайне зібрання Державної Думи, яка мала скласти конституцію нового державного ладу в Російській імперії.

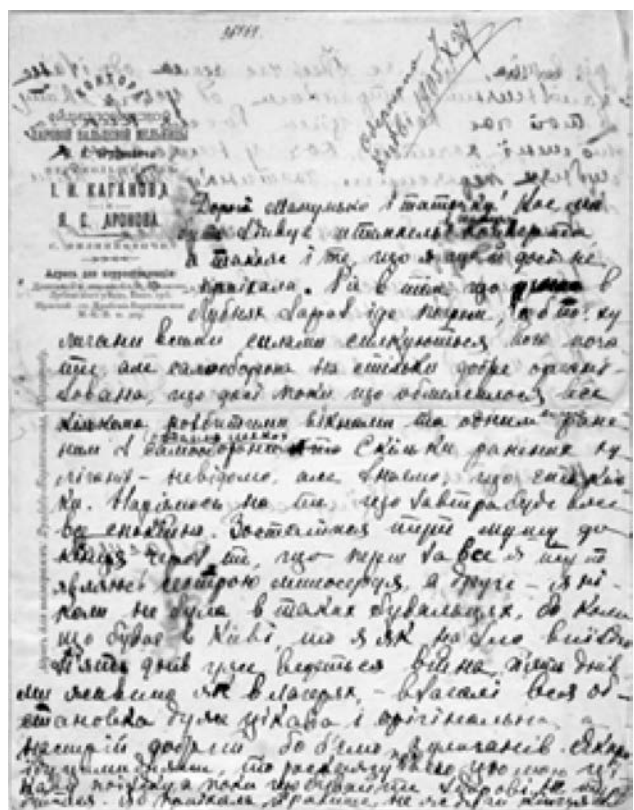
Загальний страйк скоро припинився, але він був наче рушійним гаслом для революції. Оголошення царського маніфесту з обіцянками реформ не стримало революційної стихії. Почалося повстання в Москві. Революція поглиблювалась, домагання політичних і соціальних реформ поширювались. Звичайний хід життя

по містах змінився. Марія Лівіцька в своїх спогадах про події в Лубнах писала: «Здавалось, що все населення покинуло свої помешкання і вийшло на вулиці, на мітинги, які тяглися цілими днями без перерви, а часом і ночами» [27, с. 170]. Організовані мітинги відбувалися в великому магазині парового млина, де вміщалося до двох тисяч людей. Збирались там більше свідомі робітники, селяни, гімназійна молодь тощо. Почалися мітинги навіть з дозволу органів влади. Саме Настя Грінченко була в складі делегації на аудієнції з міською владою, яка виборола право на мітинг. Марія Грінченко в своїх спогадах описала цей мітинг та участь у ньому Насті: «...Мітинг був величезний. Говорила на йому й вона» [28, с. 91].

Цей революційний запал не вгавав впродовж двох місяців, незважаючи на тривожні чутки про придушення повстання в Москві, про початки реакції, про те, що реакційна верства суспільства почала активізувати свою чорну роботу. По містах починались жидівські погроми.

В Лубнах був створений Коаліційний Комітет, безпосереднім завданням якого стала організація оборони міста від заворушень, що могли виникнути як наслідок злочинної агітації чорної сотні. Було обрано головний штаб, який мав керувати обороною міста. На чолі штабу став Андрій Лівіцький.

Перше засідання головного штабу відбулося в помешканні адвоката Павла Горленка. Начальникам оборонних відділів роздали зброю і призначили їх по районах міста. Про законність утворення загонів самооборони наголошує і в своєму листі до батьків Настя Грінченко: «...Полтавський губернатор позавчора дозволив народну міліцію, так що ми тепер уже легалізовані [29, арк.2]. Водночас Настя повідомляє: «...в Лубнах зараз іде погром, се б то: хулігани всіми силами силкуються його почати, але самооборона настільки добре організована, що досі поки що обмежилось все кількома розбитими вікнами та одним тяжко раненим з самооборони. Зостатися тут мушу до кінця через те, що перш за все я тут являюсь сестрою милосердя, а друге – я ніколи не була в таких бувальцях, бо коли що буває в Києві, то я як на зло виїзду. П'ять днів уже ведеться війна, п'ять днів ми живемо як в лагерьх» [30, арк.1].

Лист Насті Грінченко до батьків на папері зі штемпелем: «Контора Филипповинской вальцевой паровой мельницы Я.А. Ограновича. Перемельщикова І.И.Каганова і Я.С. Аронова.

Збереглися архівні матеріали де невідомий описав лубенські події, а саме створення і діяльність самооборони. У своїй невеликій записці він також звернув увагу на мужність та жертвність Насті Грінченко.«...В нашем городке Лубнах создались тоже тревожные настроения и погрома ожидали со дня на день. Как и всюду организовались отряды самообороны, состоящей как из еврейской, так из русской молодежи и крестьян окрестных деревень. Каждый отряд состоял из известного количества душ и управления т. и начальником отряда и его помощником. В одном из этих отрядов, находившихся на Пирятинском направлении была помощником начальника А.Б. Г. (Анастасія Борисівна Грінченко – Н.К.). Этот отряд появившейся в конторе мельницы Каганова. Так как помещение не соответствовало числу лиц в данном отряде, то спать приходилось на мельничном котле в пыли и грязи положив себе под голову старые грязные мешки. Приходилось питаться холодной пищей в виде колбасы, сала, так как отлучаться из отряда нельзя было ввиду того что погром мог

начатися кардую минуту. К тому же прибегали и говорили, что погром уже начался, правда это были лишь слухи, создаваемые расстроенным воображением, но нервы были натянуты до невозможности. А.Г. (Анастасія Грінченко – Н.К.) разделяла со всеми эти неудобства и ободряла, как помощник начальника некоторых трусовшихся членов отряда. Своей мужественностью она восхищала всех присутствующих и все члены отряда очень жалели, что она уехала до конца самообороны. Кто была она правда в Лубнах не знали, т.к. она там именовалась Олей, говорили, что она явилась туда из Полтавы [30, арк.1]. Дійсно, молодь разом з міліцією жили на млині Каганова. Вночі по черзі стояли на варті. Бували, правда, й непередбачувані моменти. Так Марія Грінченко згадувала: «...одного разу частина міліції пішла кудись, бо сповістили, що хулігани заворушилися. На млині зосталася частина міліції, а з «начальства» сама тільки Настя. Коли це прибігає хтось і каже, що хулігани ріжуть міліціонерів, що вже й чоловіка її зарізано. Вона зараз же зібрала всіх, що зосталися на млині і вони пішли на поміч до своїх. Звістка вийшла неправдива. І вже побачивши своїх живих і цілих, почула Настя, що млюсть обнімає і сила зникає. Було й так, що хотіли її чоловіка вбити, але вона його обрятувала» [31, с. 91].

Після придушення повстання у Москві, реакція поширилась по всій Російській імперії. Почались масові арешти, заборона зібрань, вільного слова, переслідування незалежної преси. Полтавський губернатор, що був затвердив на початку «свобод» Комітет оборони міста Лубен, видав розпорядження про його скасування, а також заборонив мітинги і взагалі всякі зборища, а для охорони міста прислав сотню донських козаків. І так революція скінчилась. Обіцяні свободи були одібрані. Революційні партії знов пішли в підпілля. Скінчилась по-

літична «весна столипінська», що тривала за-ледве два місяці і почалась чорна реакція. Але погрому євреїв у Лубнях не було.

Приїхавши з Лубен, Настя знову почала жити легально дома, працювала в партії, яка організувала листопадові та грудневі повстання в Києві. Усі робітничі повстання у грудні 1905 р. зазнали поразки. У повстанців було обмаль зброї, діяли вони загалом розрізнено, дотримувались оборонної тактики боротьби, а найголовніше проти робітників воювала професійна армія.

З поразкою збройних повстань робітників у грудні 1905 р. почався завершальний етап революції, що тривав до 3 червня 1907 р. Цей період в деяких історичних виданнях прийнято називати відступом революції. Тоді в країні лютували каральні експедиції, обшуки, арешти, діяли військово-польові суди, безчинствували чорні сотні. Влада посилила свій наступ на революцію та її учасників. Передусім були арештовані всі, хто був причетний до «Лубенської республіки». Тільки в Києві в ніч на 29 грудня 1905 р. було заарештовано 32 активіста УСДРП, у тому числі М.Білякову, Н.Грінченко, М.Троцького, Л.Юрковича та ін. [32, арк.117]. Настю Грінченко спочатку запроторили в либідську дільницю, а потім у тюрму.

Настя Грінченко, як член РУП, пройшовши еволюцію від бунтарства до марксизму й соціалізму, завдяки своїй енергії, працездатності, зайняла чільне місце в боротьбі за кращу долю українців. Вона плідно працювала на Полтавщині як блискучий агітатор і пропагандист, організатор і публіцист. Була активним діячем «лубенської самообороны», одними з головних функцій якої була протидія єврейським погромам та арештам революціонерів, організація оборони міста від заворушень, що могли виникнути як наслідок злочинної агітації чорної сотні.

Джерела та література

1. Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки зі споминів / Наталія Романович-Ткаченко // Україна. – 1925. – Кн. 4. – С. 117.

2. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні / Гермайзе О. – Т. 1. – К., 1926. – С. 186.

3. ЦДАВО України, ф. 1823, оп. 1, спр. 23, арк. 92 зв.

4. ЦДАВО України, ф. 1823, оп. 1, спр. 23, арк. 94 зв.

5. ЦДАВО України, ф. 1823, оп. 1, спр. 23, арк. 93 зв.

6. Лист А.Жука до М.Порша (Відень) [про невідбутий з'їзд РУП у Львові в грудні 1904 р.] 15 травня 1926 р.). – Режим доступу – [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1926\(05\)15.Zguk-Porsh.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1926(05)15.Zguk-Porsh.php)

7. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36573, арк. 1
8. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36594, арк. 1
9. Рибалка Л. Настя Грінченко (Спомин) // Мета. – 1908. – Ч. 17, 18. – С. 5
10. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36582, арк. 1
11. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36582, арк. 1
12. І.Р. НБУ, ф. III, од. зб. 36582, арк. 2
13. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36573, арк. 1
14. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36594, арк. 1
15. ЦДАВО України, ф. 3897, оп. 1, спр. 12, арк. 50
16. ЦДАВО України, ф. 3897, оп. 1, спр. 12, арк. 55-56
17. ЦДАВО України, – ф. 3897, оп. 1, спр. 12, арк. 58
18. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36584, арк. 1
19. Наш голос. – 1911. – Ч. 6-8. – С. 349.
20. ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 24

21. ЦДАВО України, ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 24
22. І.Р. НБУВ, ф. X, од. зб. 17323, арк. 45
23. Загірня М. Спогади. – Луганськ, 1999. – С. 91
24. Рибалка Л. Настя Грінченко (Спомин) // Мета. – 1908. – Ч. 17, 18. – С. 5
25. Лівіцька М. На грані двох епох / Марія Лівіцька. – Нью Йорк. – 1972. – С. 170
26. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36569, арк. 1 зв.
27. Лівіцька М. На грані двох епох / Марія Лівіцька. – Нью Йорк. – 1972. – С. 170
28. Загірня М. Спогади / Марія Загірня. Спогади. – Луганськ, 1999. – С. 91
29. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36569, арк. 1
30. І.Р. НБУВ, ф. III, од. зб. 36569, арк. 2
31. І.Р. НБУВ, ф. I, од. зб. 33386, арк. 1
32. Загірня М. Спогади / Марія Загірня. – Луганськ, 1999. – С. 91
33. ЦДІА, ф. 275, оп. 1, спр. 678, арк. 117

Нинель Клименко

Общественно-политическая деятельность Анастасии Гринченко на Полтавщине

В статье на основе архивных источников освещается общественно-политическая деятельность Нاستи Гринченко в 1905 г. на Полтавщине: создание ячеек РУП, рабочих кружков, создание и распространение нелегальной литературы. Рассматривается ее участие в лубенской самообороне непосредственной задачей, которой стала организация обороны города от хаоса и еврейских погромов.

Ключевые слова: *Революционная украинская партия (РУП), рабочие кружки, агитация, нелегальная литература, еврейские погромы, лубенская самооборона.*

Ninel Klimenko

Anastasiya Grinchenko's Public and Political Activity on Poltava Region Territory

The social and political activity of Nastya Grinchenko in Poltava region, in particular the creation of centers of RUP, working groups, producing and distribution of illegal literature was highlighted on the basis of archival sources. The article reviewed her participation in the self-defense organization Lubny, the main task of which was the organization of city's defense.

Key words: *Revolutionary Ukrainian Party (RUP), working groups, agitation, illegal literature, Jewish demolitions, self-defense organization Lubny.*